

Lingvistiikkaa ja fennistiikkaa

Yleinen kielitiede oppiainena on Suomessa vielä kovin nuori ja hento. Lingvistiikka kuitenkin kiinnostaa sekä yliopistoissa että kouluissa työskenteleviä kielenopettajia ja -opiskelijoita. Tämä oivallus oli lähtökohtana, kun Suomen Kielen Seura viime maaliskuussa järjesti Fennicumiin esitelmä- ja keskustelutilaisuuden, jonka aiheena oli »Yleinen kielitiede ja äidinkieli». Tilaisuuteen saapuneen yleisön runsaus ja käydyn keskustelun vilkkaus osoittivat, että aihe todella on ajankohtainen. Tilaisuuteen oli kutsuttu viisi alustajaa. He tarkastelivat yhteistä aihetta jonkin verran toisistaan poikkeavista näkökulmista, koska tarkoitus oli, että kuulijoille näin hahmottuisi

selväpiirteinen kuva kokonaisuuden eri puolista.

Teemaan johdattelevan alustuspuheen-
vuoron käytti prof. Kalevi Wiik, joka
keskittyi luonnehtimaan yleistä kielitiedettä. Hänen mukaansa yleinen kielitiede
pyrkii selvittämään, mitä inhimillinen
kieli on, minkälaisia yleisiä periaatteita
voidaan havaita eri kieliä tutkittaessa,
mitä yhteistä on maailman kaikissa kie-
lissä jne. Yleisen kielitieteen keskeisin ala
on metodiikka. Pyritään selvittämään,
millä tavoin kieliä olisi tutkittava ja ope-
tettava. Tähänastisessa kielienopetuksessa
on Wiikin mukaan pääpaino pantu muisti-
tiedon hankkimiseen. Oppilaita on ope-
tettu käyttäytymään määrätavalla, ei
niinkään paljon ajattelemaan, peruste-
lemaan väitteitään. Nykyisin kaikkeen ope-
tukseen on tulossa uusi tendenssi: pelkän
väitteiden esittämisen sijasta keskitytään
pohtimaan väitteiden taustaa ja peruste-
lemaan, miksi jokin asia esitetään tietyllä
tavalla. Väitteet on argumentoitava. Tä-
mä yleisperiaate heijastuu ns. uudessa
matematiikassa, ja sama tendenssi on
nyt tulossa selvästi myös kielitieteeseen,
mikä näkyy juuri yleisen kielitieteen suosion kasvuna.

Yleinen kielitiede ei pyri korvaamaan
tai syrjäyttämään vaan lähinnä syventä-
mään muunlaista kielentutkimusta. Vaik-
ka lingvistiikka ensisijaisesti onkin synk-
ronista kielentutkimusta, voidaan sen
kehittämiä metodeja soveltaa myös historialliseen kielentutkimukseen. Tällä hetkellä yleinen kielitiede on melko voimakkaassa käymistilassa, joka aiheutuu siitä, että lingvistiikan kolme keskeistä suuntaa, traditionaalinen, strukturaalinen ja transformationaalinen lingvistiikka, kiistelevät lujasti keskenään. Siitä huolimatta yleisellä kielitieteellä epäilemättä olisi paljon annettavaa myös tämänhetkelle suomalaiselle kielentutkimukselle ja -opetukselle. Niinpä Wiikin mielestä suomen ja suomalais-ugrialaisten kielten tutkimuksessa menee paljon hukkaan, mikäli pääpaino on materiaalissa eikä sen käsitelyyn pystytä soveltamaan niitä yleisen

kielitieteen teorioita, joita muualla jo on kehitetty.

Wiikin mielestä onkin käsittämätöntä, että yleisen lingvistiikan opetus meikäläisissä yliopistoissa, kouluista puhumattakaan, on lähes olematonta. Tähän asiaan tilaan on lähiaikoina pakko saada korjaus, sillä vain alaan hyvin perehtyneet ekspertit pystyvät tehokkaasti välittämään yleisen kielitieteen teorioita ja virtauksia erityiskiелten tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille. Korjauksen aikaansaaminen vaatii ensimmäiseksi yleisen kielitieteen virkoja ja alan suomenkielisiä oppikirjoja, joiden molempien määrä tällä hetkellä on aivan riittämätön.

Prof. Osmo Ikola käsitteli alustuspuheenvuorossaan yleistä kielitiedettä erityisesti äidinkielen yliopisto-opetuksen näkökulmasta. Selvitellessään aluksi käsitystään yleisestä kielitieteestä Ikola huomautti, että varsinkin kielentutkimuksen uusimpien tulokkaiden, strukturaalikielitieteen ja generatiivisen transformaatiokieliopin, näkökohta on toinen kuin monien aikaisempien koulukuntien. Mainittujen uusien suuntien kiinnostuksen kohteena on yleensä jokin kieli tietyssä aikana, tavallisimmin nykykieli, eikä niitä sanottavasti kiinnosta kielen historia tai kielten geneettinen yhteys. Vaikka nämä uudet suunnat ovat antaneet kielentutkimukselle olennaisen lisänsä, ne eivät ole tehneet tarpeettomiksi perinteellistä historiallis-vertailevaa kielen tutkimusta sen paremmin kuin kielentutkimuksen muitakaan tieteellisiä suuntia. Niinpä esim. kielihistorian tutkimus ei ole mitenkään vanhentunutta. Silläkin on oma yleinen teoriansa, joka on yleistä kielitiedettä. Yleisen kielitieteen ala on kokonaisuutena varsin laaja, ja siksi on luonnollista, että senkin edustaja nykyisin yleensä joutuu erikoistumaan erityisalansa johonkin osaan. On kuitenkin muistettava, ettei yleinen kielitiede suinkaan ole pelkkää transformaatioteoriaa tai strukturalismia, kuten nykyisin joskus näyttää ajateltavan.

Lingvistiikka on saanut voimakkaita

virikkeitä kahdelta suunnalta, toisaalta eksoottisten, rakenteeltaan tutuista jyrkästi poikkeavien kielten, toisaalta äidin kielen tutkijoilta. Harvinaisia poikkeuksia lukuun ottamatta äidinkieli on ainoa kieli, jonka yksilö tuntee verrattain perusteellisesti. Tästä syystä äidinkielen osuus on keskeinen kehiteltäessä yleisiä teorioita, ja siksi äidinkieli myös yleisen kielitieteen harrastajalle on korvaamaton apuväline, mitä seikkaa lingvistikit, voimakkaimmin generativistikit, aina korostavatkin. Myös äidinkielen tutkijoiden ja opiskelijoiden puolestaan olisi hyvä mahdollisimman laajasti perehtyä yleisen kielitieteen ajatustapoihin ja teorioihin. Opiskeluun käytettävissä oleva aika asettaa kuitenkin omat rajoituksensa, ja niinpä pohdittaessa yleisen kielitieteen osuutta yliopistossa annettavan äidinkielenopetuksen vaatimuksissa joudutaan pitämään silmällä monitahoisien kokonaisuuden kaikkien eri osien tärkeysjärjestystä. Yliopistojen äidinkielenopetus kuten kaikki muukin opetus on määritettävä yhteiskunnan asettamien vaatimusten ja tavoitteiden mukaisesti, ts. siltä pohjalta, minkälaisien tehtävien suorittamiseen opinnot tähtäävät.

Nykyisinkin suurin osa äidinkieltä opiskelevista sijoittuu valmistuttuaan opettajiksi, ja siksi on selvää, että tulevien äidinkielenopettajien tarpeet on otettava ratkaisevasti huomioon vaatimuksia ja opetusta suunniteltaessa. Äidinkielenopettajan tehtäväkenttä taas on niin monipuolinen, että yleisen kielitieteen ottamista koulutukseen mukaan eri arvosanana ei ilman muuta voida pitää tarkoituksenmukaisena. Lingvistiikan opetus on siis nivellettävä muuhun opetukseen. Tähän esim. Turussa on pyrittykin, mutta nimenomaan alkuvaiheessa annettavaa kielitieteen teorian opetusta olisi välttämättä voitava nykyisestä tehostaa. Jo nykyisiin äidinkielen vaatimuksiin sisältyy annos yleistä kielitiedettä, ja sitä voidaan määrällisesti pitää jopa riittävänä, mutta sen edustavuutta pitäisi voida parantaa varsinkin tarjoamalla nykyistä

enemmän tarkoituksenmukaisia valintamahdollisuuksia. Näiden hyvien pyrkimysten pahimpia esteitä on opettajien ja oppikirjojen vähyys tai puute. Ihanetta tuskin vallan pian saavutetaankaan, mutta yleisen kielitieteen aseman parantamisen suuntaan on Ikolan mielestä kuitenkin johdonmukaisesti pyrittävä.

Fil. yliopp. Jukka Parkkinen käsitteli illan aihetta tavallisen äidinkielenopiskelijan näkökulmasta. Hänen sanojensa mukaan kadun fennisti näkee opiskelun funktion lähinnä valmistumisessa, tutkinnon suorittamisessa. Hänen kannaltaan välttämätön välivaihe eli itse opiskelu on toissijainen. Tämänhetken keskivertofennistin tietämys lingvistiikasta rajoittuu pariin cum laude -vaiheessa luettuun yleisesitykseen. Ristiriita on ilmeinen. Äidinkielenopiskelija tarvitsee yleistä kielitiedettä, mutta tutkintovaatimuksia ei voida paisuttaa, sillä mikään ei hätkähdytä opiskelijaa enemmän kuin tutkintovaatimusten kasvu.

Parkkinen huomautti, että opiskelu on konkreettista työtä, jota ei voida loputtomasti lisätä, koska se tällöin estäisi päämäärään pääsemisen. Äidinkielenopiskelija on jo nykyisin hujasti sekä tutkimus- ja tiedepolitiikan että työmarkkinoiden ja peruskoulun vaatimusten puristuksessa. Todellisuuden vaatimusten esiin nostama banaalilta tuntuva hyötymomentti ohjaa eniten opiskelijan intressejä ja on siksi otettava huomioon, eikä sen oikein käsitettynä tarvitse mitenkään muodostua koulutuksen esteeksi. Parkkinen mukaan yleisen kielitieteen ja äidinkielen suhde opiskelijan kannalta on joka tapauksessa se, että yleinen kielitiede tukee niitä päämääriä, joihin äidinkielenopiskelija pyrkii.

Lehtori Raija Ruusuvuori toi alustuksessaan keskusteluun mukaan koulu maailman näkökulman eli leipätyörintaman terveiset, kuten hän itse sanoi. Ruusuvuoren mukaan perinteellisen koulutyön suurin raskaus, jonkinlainen skitsofreeninen leima, aina opetussuunnitelmasta lähtien on se, että eri oppiaineet kanavoidaan jyrkästi toisistaan erilleen eräänlaiseksi

tiedollisen kasvatuksen putkipostiksi eikä koulun lopullisten päämäärien edellyttämää yhteistyötä sanottavasti ole. Niinpä eri kielten opettajien kesken — äidinkielenopettaja kuuluu tietysti tähän joukkoon — ei ole juuri mitään yhteistä. Hedelmällisen työskentelypohjan luomiseksi tällainen yhteistyö olisi aivan välttämätöntä niin opiskelu- kuin opetusvaiheessakin. Kaikkien kieltenopettajien on löydettävä sellainen yhteistyökenttä, jolle siilaantuvat jokaista kiinnostavat yhteiset ongelmat. Tällaisen yhteistyökentän alustaja arveli löytyvän juuri jostakin yleisen kielitieteen suunnalta. Siksi lingvistiikkaan tulisi perehtyä jo mahdollisimman varhaisessa opiskeluvaiheessa.

Lehtori Ruusuvoori oli sitä mieltä, että yleistä kielitiedettä ei pitäisi eristää liian kauaksi opettajakoulutuksesta ja sitä tietä koulutyöstä. On nimittäin aina olemassa vaara, että akateemisten lingvistien syventyessä erikoisongelmiinsa koulu unohtuu. Alustajan mielestä kuitenkin koulu on se kenttä, joka aivan erityisesti voisi hyötyä yleisen kielitieteen saavutuksista ja siksi kipeästi kaipaisi niiden soveltamista käytäntöön. Tämän tärkeän asian edistämiseksi on alustajan mukaan tehtävä jotakin juuri nyt, kun koko koululaitos on etsinnän, kokeilujen ja muutosten alaisena.

Viimeisen alustuspuheenvuoron käytti fil. lis. Auli Hakulinen, joka käsitteli aihetta ensisijaisesti kielitieteen soveltamisen näkökulmasta. Hakulisen hahmottelemassa mallissa ovat ylinnä ensin kielen eri aspekteihin pohjautuvat teoriat, joista sitten tullaan sovelluksiin, ensiksi kielen eri tasojen kuvaamiseen ja toiseksi opetusmateriaaliin. Alustaja keskittyi nimenomaan opetusmateriaaliin liittyviin kysymyksiin. Toisaalla ovat hänen mukaansa ongelmat, jotka saadaan yhteiskunnasta, toisaalla teoriat ja niiden sovellus kuvauksiin. Yliopiston tehtävä on kouluttaa tieteelliseen ongelmanratkaisuun pystyviä eksperttejä. Ratkaistavat ongelmat ovat moninaisia. On tieteellis-teoreettisia ja käytännön ammatillisia ongelmia, on

viestinnän häiriöitä, pedagogisia, koulutus- ja tiedepoliittisia ongelmia jne. Käytännön tasolla kysymys on juuri lingvistiikan soveltamisesta, yhteistyöstä muiden alojen edustajien kanssa. Tällä hetkellä tarvitaan sekä teorioita ja tietoa näistä teorioista että moniin eri teorioihin pohjaavia sovelluksia.

Opetusmateriaalia tuotettaessa on ratkaistava myös monia muita kysymyksiä. Opetetaanko kieltä, ts. kielioppia? Jos opetetaan, niin mitä kielioppia tai kielioppeja milläkin tasolla opetetaan? Millä tavoin kielioppia opetetaan? Keille ja minkälaisin annoksin kielioppia tarjotaan? Varsinainen ongelma on valinta: mistä otetaan valinnan kriteerit? Yksi suuri ongelma on evaluaation vaikeus: miten oppilaan kielitaitoa ja sen eri puolia mitataan? Kysymyksiä on paljon, hyviä vastauksia huomattavasti vähemmän. Osaan kysymyksiä voisi kuitenkin lingvistiikka lis. Hakulisen mukaan tuoda vastauksia, mikäli tietyt perusehdot ensin pystytään täyttämään.

Alustuspuheenvuorojen jälkeen virisi odotetusti vilkas keskustelu. Seuran esimies prof. Alho Alhoniemi jakoi puheenvuoroja, joita illan mittaan käytettiin yhteensä useita kymmeniä. Keskustelun aikana pohdittiin monia teemaa sivuvia kysymyksiä. Keskusteltiin suunnitteilla olevasta ns. suorituspistejärjestelmästä ja sen käytäntöön soveltamisen mahdollisuuksista ja vaikutuksista. Esitettiin puoltavia ja vastustavia mielipiteitä yliopistokoulutuksen jakaantumisesta tieteelliseen ja opettajalinjaan. Ruodittiin kieliaineiden tutkintovaatimuksia ja erityisesti yleisen kielitieteen osuutta niissä. Yritettiin selvittää, minkälainen on lingvistiikan asema tällä hetkellä ja minkälaisia ovat sen tulevaisuudennäkymät naapurimaissa ja meillä Suomessa.

Keskustelijat samoin kuin alustajakin olivat yksimielisiä siitä, että meillä kaivataan nykyistä paljon tehokkaampaa yleisen kielitieteen opetusta. Lingvistiikan olemuksen hahmottamisessa sitä vastoin tuntui olevan eroa. Toisten mielestä

yleisen kielitieteen hallitseminen edellyttää kokonaan uutta ajattelutapaa. Heidän mukaansa todellisuudessa on kysymys kauas kielitieteen ulkopuolelle ulottuvasta perinpohjaisesta mullistuksesta, uudesta filosofiasta, joka synnyttää huomispäivän ihmisen, ajattelevan yksilön. Toisten mielestä kysymys on paljon konkreettisemmista ongelmista. Heidän mukaansa kieliä voidaan tutkia ja oppia vain tutkimalla ja opettelemalla kieliä. Tässä prosessissa taas yleisen kielitieteen kehittämien teorioiden ja metodien osuus on varsin keskeinen, ja siksi niihin olisi pehdyttävä mahdollisimman hyvin.

Oli miten oli, lingvistiikkaan on aika suhtautua vakavasti.

Aimo Hakanen